

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

(El)zalámbol 1. – A TESz. *zalámbol* szócikkének 1646-ból van adata BALLAGI ALADÁR (1903: 449–50) közléséből: „mert a nyughatatlan, száguldo, és imide amoda *szalabolo* elméknec tsak fűlők mellől mulik-el az ige”; (az eredetiben: *fzáguldo, fzalabolo, fűlők*; 1. Veréczi 1646: 113. Veréczi Ferencsel mint a puritanizmus jeles képviselőjével nyelvi kérdésekre való kitérés nélkül a közelmúltban KECSKEMÉTI GÁBOR (1998: 156–8, passim) foglalkozott.

Már jegyezte a szót BALLAGI MÓR szótára (1867–1873) is. A továbbiak a TESz.-ben: *zalámbullyon, zalámbol, zalámpul*, és a jelentés: ’kószál, kóborol; herumschweifen’. A szó eredetét bizonytalannak mondja a szótár: „Hangalaki felépítését, jelentését tekintve hangutánzó-hangfestő típusú szó lehet; vö. *barangol, csatangol*. A szóeleji *sz ~ z-re* l. R. *szarándok ~ zarándok*. [...] A *zarándok*-hoz kapcsolása nem fogadható el. A németből való származtatása valószínűtlen. – Dunántúli nyelvjárási szó” (vö. még EWUng). A TESz. három forrást jegyez, ezek egyike a CzF.: „*zalámbol*, önh. m, *zalánbol-t*. Bódult fővel ide-oda tekereg, csavarog, bolyong. *Megiszom, ne talán holtom után a lelkem a pohárszék körül zalánboljon*, részeg ember mondása. Dunántúli tájszó. Alapértelemre és törzsre nézve rokonnak látszik vele *zarán-dok*.” A második eredetmagyarázat NAGYSZIGETHI KÁLMÁNÉ (1890: 471), aki fölveti, nem a „*száll-, szall* vagy *szál* tőnek” folyománya-e a *zarándok*; és az ehhez kapcsolódó harmadik SZARVAS GÁBORÉ (1890: 473–4): „Az alapszavának vélt *száll, szalad*-dal való jelentésbeli találkozás egészen véletlen”; SZARVAS a kfn. *slamp*, újfn. *schlampen* szót tartja a magyar szó alapjának: *slamp > szalámp > zalámp-ol, zalámbol*. SZARVAS a származtatását azzal is alátámasztja, hogy a németekkel határos vidéken, a Balaton mellékén, Kemenesalja táján ismeretes a szó.

Az *(el)zalámbol* a Tsz. adatolása alapján, amelyben a KRESZNERICS-adat is szerepel – a TESz. szintén idézi ebből az igét –, dunántúlinak van mondva: „Vagatur. Meg iszom, ne talántán holtom után a’ lelkem a’ pohárszék körül *zalámboljon*. Részeges ember köz-mondása” (KRESZNERICS 1831. 2: 340). Föllelhető a szó egy dunántúlinak tartott XIX. század eleji gyűjteményben: „*zalámbol* kóborol[,] kotéroz” (TÖRÖK 1958: 91). A szó XX. századi irodalmi nyelv-használatából is van adalék. Gárdonyi Géza egyik versében – történetesen Brassai Sámuellel kapcsolatban – olvasható: „Vagy nincs partja, nincs, a

tudás tengerének? | A miriád csillag, mind hiába lángol, | hogy megvilágítsa a nagy sötétséget, | amelyben *zalámbol!*” (Gárdonyi 1997: 7). A dunántúli, agárdpusztai születésű író szépprózájában is (a Szunyoghy miatyánkja c. írásában) alkalmazza: „Minek *zalámboljak* tovább?” (BAKOS 1963: 405, 410).

Az igeék számos alakváltozata van a szótárakban (igekötővel is jegyezve): *zalámbol*, *zalámbul*, *zarámbul*, *zalámpul*, *szalámbol* (Tsz., TESz., EWUng.); a XX. század végi nyelvjárási adatok is hasonlóak: *zalámpul* 'csavarog, csatangol': „Hun *zalámputá* mégin?” (FTsz. *zalámpol* a.; *elzalámpol*); *zalámbol* 'csavarog': „Két kisgyerök *zalámbol* a högyön”, *ēzalámbol* 'elcsavarog', „Ēmēnek elejbük, hátha ē talának *zalámbónyi*” (KiskSz. *zalámbol* és *elzalámbol* a.); *zámbull* 'kószál, kóborog': „Ezék örökké az erdőbe még a mezőbe *zámბúnak*” (KmTsz. *zámბol* a.); *zalámbul* 'kóborol, bolyong': „Egiz dfelett az erdőn *zalámbúd*, de év vargányát sē talái” (BükiTsz. *zalámbol* a.). A különböző alakváltozatú igeék jelentésleírásai a 'bolyong', a 'kószál', a 'csatangol', a 'kóborog' jelentések, illetőleg az ezek köré tartozó (széles) szemantikai mezőbe tartozó szinonimák (pl. *kórászol*, *kószál*, *csatangol*, *csavarog*, *máskál*, *tekereg*).

Valamely szó(csoport) hangfestő etimológiáját bizonyítani rendkívül nehéz, nemritkán a hangfestői eredetet éppen emiatt könnyebb megcáfolni (l. BENKŐ 1954: 256). A *zalánbol* ige eredetének német származtatása és a *zarándok* főnévből való származtatása aligha fogadható el, és a hangutánzó-hangfestő eredet sem megnyugtató, amint a TESz. és az EWUng. szócikkéből is kitűnik. Bizonyosabbnak a *szalad* igéből való származtatás mutatkozik a következők miatt.

2. A hozzákezdést kifejező *-m + -d* inchoatív képző meglétéről az *él-em-ni fut-am-ni, foly-am-ni, isz-am-ni*, illetőleg ennek az igesorozatnak a *él-em-ed-ni fut-am-od-ni, foly-am-od-ni, isz-am-od-ni* 'labare' mintájú frekventatív *-d* képzővel bővült alakulatairól ír MÉSZÖLY (1956: 189) a HB. és K. *emdul* 'éendöl' szava kapcsán azt bizonyítva, hogy az *-and/-end* eredetileg nem a jövő idő kifejezésére szolgált. Az *-m* mozzanatos képző – az ősmagyarban kialakuló más képző(bokro)k következtében – vesztett használata gyakoriságából, meglehetősen kevés vele képzett származék ismeretes, hasonló az *-d* képzővel is a helyzet. Utóbbi az ómagyar kor elejére virtuális vagy azzá váló tövű igeszármazékokon szerepel, l. TNyt. I: 83. (A virtuális töre l. BÜKY 1987–1988: 243–4, 1995: 219.) Az *-m* képzőnek improduktívává válásához példa lehet a *futamik* szó, l. TNyt. I: 82; a *-d*-hez: „l193: »aldo cut«” és más példákat l. TNyt. I: 83; vö. továbbá az *-aml*, *-eml* (pl. *csuszaml*) képző használatához a kései ómagyar korban l. TNyt. II/1: 57, 62. A *szalad* ige **szal-* tövéhez szintén helyeződhetett az **-j m j d j*, **-j m j d j* képzőkettős, amelynek mindkét tagja eredetileg valamely cselekvés többszöri, egymást követő végrehajtását jelölte, vagyis gyakorító képző: (**szal j -j m j d j* > **szal-j m j d j*). Ez az alakulat – minthogy a képzők jelentésalakító szerepe csökkent – kaphatott *-j l j* igeképzőt, amely az ősmagyarban gyakorító, mozzanatos és műveltető szerepű igeeket egyaránt képezhetett, mint más ősmagyar igeképzős derivátumok is (**szal j m j d j -l j*). A **szal j m j d j l j* alakból levezethető a *szalandol* ~ *zalandol* ~ *zalambol* ~ **szalabol* (*szalándol* ~ *zalándol* ~ *zalámbol*) alakulat. (A *zarámbul*-féle változatokban lévő *-r*- nyilván későbbi *l* ~ *r* csere, elhasonulás eredménye, l. TESz.)

3. A szóföldrajzi szempontból dunántúli tájszó gyanánt számon tartott *zalánbol* ige éppen az ónódi születésű prédikátor nyelvéből származó adat miatt talán nem is kapcsolható

kizárólag a korabeli dunántúli nyelvjárásokhoz. Mindenestre az ige olyan morfológiai alaklással jött létre, amilyennel eddigéle más példa nem adódott. A Veréczitől származó, már említett előfordulás nyomán feltételezhető: a *szalamdol ~ szalámdol mintájú ige hajdan másutt is megvolt, ám talán csak a (nyugat-)dunántúli népesség őrizte meg a közelmúltig. Verécsi [Werécsi S.] Ferenc (1607–1660) születési helye nem ismeretes; Sárospatakon volt diák, ugyanitt a kollégiumban senior; tanult Leidenben, Franekerban és Angliában is. Beregszászon és Tállyán lelkész, Bodrogkeresztúron, Toronyán és Sárospatakon tanít. 1644-től sárospataki első pap, felügyeli a kollégiumot. 1654-ben szélhűdés érte, s ezután lemondott hivataláról. Rendkívül népszerű személyiség volt, beszédeit jegyzetelték; életére I. SZINNYEI 1891–1914; ZOVÁNYI 1977³. (Komáromi Csipkés György is hallgatta őt Patakon, sőt Komáromit azzal vádolták, hogy Verécsi beszédeit mondja el sajátjaként; I. KISS é. n.) Verécsi életrajzában fennmaradt adataiból nem lehet a dunántúli nyelvjáráshoz való kapcsolódásáról mit mondani. A „Lelki hartz” címkezetű munkája sem mutat olyan jelenségeket, amelyek ezt tanúsítanák – ugyan még várat magára a XVIII. század vége felé az ország iskolaközpontjai (köztük van Sárospatak is) révén meginduló nyelvi egységesülés, vagyis a nyelvjárási különbségeknek a nemzeti köznyelvvé simulása –, legföljebb néhány helyütt í-zés tapasztalható: *kisirtet* (Verécsi 1656: 19, 24, 32, 40), *kisirtes* (40), *kisztet* ’késztet’; ugyanakkor *kénzás* ’kínzás’ (12).

Lehetséges: a *zalámbol* a képzők produktívatá válása miatt az ómagyar kor olyan szakaszában jött létre valamely nyelvjárásban, amelyben még használatosak voltak a fentebb említett képzők. Minthogy a szó jelölte fogalom más nyelvi elemmel (így a felsorolt szinonimákkal) is ki volt fejezve az egyes nyelvjárásokban, így a *zalámbol* nagyjából kialakulásának helyén maradt használatos. Néhány, a *zalámbol*-lal rokon értelmű szó első följegyzésének ideje igazolja ezt, hiszen ez az időpont nem jelenti azt, hogy a szó korábban nem lett volna meg a szókészletben (nem szólva arról, hogy meglehetősen esetleges, mely szó mikor íródik le és marad meg); a TESz.-ben például ezek a *zalámbol*-lal rokon értelmű igék ekként vannak adatolva: *barangol* (1786); *csatangol* (1772); *csavarog: Martinum *Chawargo* (1489); *kóborol* (1470); *kórászol* (1513[?]); *kósza* (1522); *kószál* (1645); *máskál* (1551).

A hivatkozott irodalom

- BAKOS JÓZSEF 1963. Gárdonyi Géza és a magyar nyelv. Magyar Nyelvőr 399–411.
- BALLAGI ALADÁR 1903. Régi magyar nyelvünk és a nyelvtörténeti szótár I. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1954. Egy hangfestő igecsoport. Magyar Nyelv 254–74.
- BÜKY LÁSZLÓ 1987–1988. Benkő Loránd, A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Néprajz és Nyelvtudomány 31–32: 243–7.
- BÜKY LÁSZLÓ 1995. Benkő, Loránd (Editor-in-Chief): A magyar nyelv történeti nyelvtana (The historical Grammar of the Hungarian Language). Eurasian Studies Yearbook 67: 215–21.
- Gárdonyi Géza 1997. A fölmagasodó havas. Levél Brassai Sámuel úrnak. In: NYIREDY SZABOLCS szerk., Brassai Sámuel emlékezete. Heltai Gáspár Kft., h. n. [Bp.]
- KECSKEMÉTI GÁBOR 1998. Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században. Historia Litteraria 5. Universitas Könyvkiadó, Bp.
- KISS ENDRE JÓZSEF é. n. A Sárospatakra visszatért könyvek. http://www.patakarchiv.hu/cariboost_files/visszatert.pdf. (2010. 01. 20.)

- KRESZNERICS FERENCZ 1831–1832. Magyar szótár gyökérrenddel és deákozzattal. A' Magyar Királyi Tudom.[ány] Egyetem' betűivel, Budán.
- MÉSZÖLY GEDEON 1956. Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Tankönyvkiadó, Bp.
- NAGYSZIGETHI KÁLMÁN 1890. Zarándok. Magyar Nyelvőr 471.
- SZARVAS GÁBOR 1890. [Helyreigazítások. Magyarázatok]. Magyar Nyelvőr 472–4.
- SZINNYEI JÓZSEF 1891–1914. Magyar írók élete és munkái 1–14. Hornyánszky, Bp.
- TÖRÖK GÁBOR 1958. Egy XIX. század eleji tájszógyűjtemény. Magyar Nyelvőr 84–91.
- Verécz [Werécz S.] Ferenc 1646. Temetési pompa [...]. Szenci Kertész Ábrahám kiadása, Várad.
- Verécz [Werécz S.] Ferenc 1656. Lelki hartz, Avagy [...] Halotti røvid tanitas [...]. Szenci Kertész Ábrahám kiadása, Várad.
- ZOVÁNYI JENŐ 1977³. Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp.

BÜKY LÁSZLÓ

Egy újabb és egy elfeledett adat a *lecsó* történetéhez. A *lecsó* történetének az elmúlt években kiemelt figyelmet szenteltek (TÓTH SZILÁRD: MNy. 2003: 474–7, 2007: 206–8; MÁRTONFI ATTILA: MNy. 2007: 205–6), és ennek keretében az etimológiai szótárak által jegyzett 1940-es első adatolást évekkel korábbra tudták helyezni. TÓTH SZILÁRD 2003-as hozzászólása 1936-os, 1932-es és 1931-es magyar adatot hozott a napvilágra. 2007-es írásában még egy további 1931-es adatot közölt.

MÁRTONFI ATTILA TÓTH SZILÁRD második írásával együtt megjelent hozzászólásában egy 1932-es slágerszöveget idéz, amivel a szó tóthi új első adata (1931-es) neologizmus mi-voltára mutat rá („A slágerszövegre mint műfajra ugyanis igen jellemző, hogy fogékony az újra, a divatosra, a kissé meghökkentőre”). Szerinte „nyelvtörténeti szempontból [...] azért beszédes az adat, mert rámutat, hogy az 1931-es szakácskönyvi említéseknel sokkal korábbi (köznyelvi érdekű) adataira nem számíthatunk, hiszen valószínűsíthető, hogy épp a *lecsó* újdonsága adta az okot a megenesítésre”. Most két új adattal egészíthetjük ki a *lecsó* történetét és az új adatok fényében a „hangfestő” magyarázat mellé egy lehetséges alternatívát is állíthatunk.

Most bemutatandó fiatalabbik adatunk ugyancsak a legkorábbi, 1931-es adatok sorát szaporítja, írásba foglalását napra pontosan adathatjuk. Szavunk – és egyben a *Letscho* első német nyelvű adata is! – egy az Osztrák Köztársaság és a Magyar Királyság között 1931. június 30-án kötött, osztrák részről a július 17-i parlamenti ülésen ratifikált és július 18-án a „Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich”-ban 199. törvényként kihirdetett (899–1006), két nyelven kiállított, másnap (július 19-én) életbe lépett kereskedelmi szerződésben található. E szerződés többek között egy 1922-es, 1931. július 1-jére felmondott kereskedelmi egyezmény újra életbeléptetését, valamint további kapcsolódó pótegyezményeket és megállapodásokat tartalmaz. Kérdéses szavunk a szerződés „pótegyezményének” (kiegészítő egyezményének, Zusatzabkommen) záróprotokolljában található. Ott a kérdéses szöveg-rész a pótegyezmény „A” tarifamellékletére vonatkozik („Azon a Magyarországból érkező, magyar származású termények és gyártmányok, amelyek a fenti egyezményhez csatolt A tarifamellékletben felsoroltak, Ausztriába való behozataluk alkalmával nem fognak az említett tarifamellékletben megállapított vámoknál magasabb vámok alá esni.”). Lássuk előbb a tarifamelléklet hivatkozott részletét (916):

Nummer des Tarifes	Benennung der Waren	Zollsatz in Goldkronen
aus 107	Eßwaren, nicht besonders benannte, und alle luftdicht verschlossenen Genußmittel, soweit sie nicht anderwertig höher tarifieren: aus c) Gemüsekonserven: Tomatenkonserven (luftdicht verschlossen)	für 100 kg 20.–
	Gemüsekonserven, Gemüse in Kübeln (nicht luftdicht verschlossen)	40.–
	Spargel (luftdicht verschlossen)	70.–

Ugyanez magyarul (917. o.):

Tarifaszám	Az áru megnevezése	A vám aranykoronában
107-ből	Külön meg nem nevezett élelmiszerek és minden légmentesen elzárt cikk, amennyiben nem esik más magasabb tarifátétel alá: c)-ből: főzelékkonzerv: paradicsomkonzerv (légmentesen elzárva)	100 kg-kint 20.–
	főzelékkonzerv, főzelék vederben (nem légmentesen elzárva)	40.–
	spárga (légmentesen elzárva)	70.–

Erre a táblázatrézre vonatkozik a zárójegyzőkönyv (kelt 1931. június 30-án, „Wienben”) alább idézett szakasza (977), melyben a *lecsó* egy újabb – és kontextusánál fogva igen jelentős, lásd alább – adatát találjuk. A szerződés kétnyelvűségénél fogva itt találjuk a német *Letscho* első előfordulását is. Eddig a *Letscho*-t a német nyelven csak a második világháború után adatolták: HEINZ DIETER POHL, osztrák szlavista, az osztrák konyhai nyelv kiváló ismerőjétől (többek között: H. D. POHL, *Die österreichische Küchensprache. Ein Lexikon der typisch österreichischen kulinarischen Besonderheiten* [mit sprachwissenschaftlichen Erläuterungen]. *Studia Interdisciplinaria Enipontana* 11. Praesens Verlag, Wien, 2007.) kérdésemre 2010. április 16-án küldött válasza alapján a 70-es évek szakácskönyveiből adatolható először.

Zu Tarifnummer 107 c:	A 107. c tarifaszámhoz
Als Tomatenkonserven sind auch zu behandeln luftdicht verschlossene Verhältnisse mit sogenanntem <i>Letscho</i> , das heißt einem Salatgemenge von Tomaten, Zwiebeln und Paprika.	Paradicsomkonzervként kezelendők a légmentesen elzárt ugynevezett <i>lecsó</i> val, azaz paradicsomból, hagymából és paprikából készült salátakeverékkel megtöltött tartályok.

Miért is jelentős ez az adat számunkra? A szöveg hivatalos volta révén egyes megállapításokat tehetünk a *lecsó* mint termék, gazdasági történetéhez – és így közvetetten a *lecsó* lexéma elterjedéséhez. Fenti adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a *lecsó* ipari feldolgozása 1931-re jelentős mértékeket öltött, olyannyira, hogy már exportra is gyártott a magyar konzervipar. Az export 1931-re (feltehetőleg az azt megelőző évek során) pontosabban immár olyan méreteket öltött, hogy osztrák részről gazdasági jelentőségűvé vált vámot kiszabni rá, jogi szempontból paradicsomkonzervként kezelvén vám alá vonni. Másrészt a szerződés – és az eredeti vámtarifák megállapítása – alapján (1922), melyben nem hivatkoznak a *lecsóra*, biztosíthatjuk, hogy ekkor még nem számolhatunk számozott exporttal: A *lecsó* jelentős ipari gyártásának felfutását ezek alapján 1922 és 1931 közé tehetjük. Szavunk története szempontjából ez azért fontos, mert a szó rohamos országos elterjedését leg-

jobban ipari méretű gyártás és adott termékneven országosan terjesztett konzerváru révén magyarázhatjuk.

Ugyanakkor a szó elterjedését, köznyelvivé válását tovább behatárolhatjuk egy – mondhatjuk – elfeledett adat felelevenítésével. Szavunk újabb adata, mely mind a TÓTH SZILÁRD által hozott példákat, mind az itt bemutatott szerződést 17 évvel (!) megelőzi, nem máshol találjuk, mint e folyóirat hasábjain: HORVÁTH SÁNDOR a Magyar Nyelv (1914: 43) „Népnyelv” rovatában „Tájszók Diósjenőről. (Nógrád m.)” címmel egy szólistát közöl. Ezek közt találjuk: „*lěcső, lěcsó* = zöld paprika paradicsommal.”

Az adat több szempontból is figyelmet érdemel! – Egyrészt 1914-re tolja az első adatolást, ugyanakkor a nyilvánvalóan köznyelvi eredetű, ám használatában hivatalos 1931-es (ugyancsak új) adattal szemben itt vitathatatlanul *n é p n y e l v i* szóról van szó. Ez ugyanis két felől is bizonyítható: HORVÁTH SÁNDOR a szót nem ismerte (különben nem vette volna fel népnyelvi gyűjtésébe). De minden bizonnyal a folyóirat szerkesztője sem: ha ugyanis ismerte volna, kétségkívül megjegyzést fűzött volna a szóhoz a lábjegyzetben (népnyelvi voltát megkérdőjelezve), ugyanúgy, ahogy azt a „*lennek* = *len*; *kimegyünk a lennekfődre.” bejegyzésnél tette: „* Nem téves ez? Vö. *lendék*, MTsz. A szerk.”. – Másrészt felhívja figyelmünket arra, hogy esetleges még korábbi adatok keresésében a *lěcső* palatális hangrendű alakra is figyelniünk kell.

Az újonnan előkerült (vagy ismét felfedezett) adatunk földrajzi eredete továbbgondolásra késztet az etimológiával kapcsolatban is, mert a *lěcs-* „hangutánzó tö”-ből való eredeztetésnek (MIKESY SÁNDOR: MNy. 1949: 323–4), habár nem lehetetlen, azért legalábbis gyanút, kétségeket kell keltenie bennünk. Egy laikus közlése szerint (Sir Mauk (pszeudonima), Index fórum / FILOSZ / Szavak eredete: 7015, <http://forum.index.hu/Article/viewArticle?a=98823321&t=9005599>) „meg volt győződve” arról, hogy a *lěcsó* az „tót beütésű” idiolektusa *selicsó*-jára (< szlk. *všeličo* 'sok minden; mindenféle; allerlei, allerhand, mancherlei') vezethető vissza, illetve azzal rokon. Előfordulhatna, hogy ez részéről csak népetimológiai behallás, de az első adatunk nógrádi! A nógrádi Diósjenő 10–15 km-re van a szlovák határtól (ÉK-től nyugat felé DNy-ig minden irányban). A (légvonalban) legközelebbi szlovák többségű település Tupá (Kistompa, lakosságának kb. kétharmada szlovák nemzetiségű) 21 km-re, a legközelebbi teljesen szlovák ajkú település, Hrušov (Magasmajtény) csupán 24 km-re fekszik! Ez utóbbi már történetileg (1910-ben) is szlovák többségű település.

Az ekkor még (1914-ben) nyilvánvalóan nem országos elterjedtségű, hanem regionális tájszói előfordulása arra int minket, hogy a beleértett etimológiát ne vessük el minden további nélkül, s arra, hogy számoljunk vele! Egy magyar ajkon *selicsó*-nak hangzó szlovák szóból igen könnyen elképzelhető a *se-* tagadónak vélt előtag elvonása, és szemantikai szempontból is jól értelmezhető a mindenféle nyári zöldségből összerottyantott étel elnevezése. Fontos adalék az is, hogy a népnyelvi szó lejegyzése zárt *ě*-t közöl.

Eddig is meglepőnek tűnt, hogy a szerb *đuveč*, mellyel összefüggésbe hozták, és mely kétség kívül hasonló elkészítésű, nem kölcsönözte a *lěcsó* nevét is. A *gyuvecs*-re a „Magyar Nemzeti Szövegtár”-ban egy találatot lelünk a közel 165 millió szó között, a „Magyar Történeti Korpusz”-ban (<http://www.nyud.hu/hhc/>) egyet sem. A MNSzt. találatá Kardos G. György „Jutalomjáték” című, 1993-ban megjelent művéből (Ab Ovo, Bp.) származik. Itt „Marinovné – egy bolgárkertész özvegye” főztjéről van szó, a „tarator leves” mellett említve, így ez hangulatfestő eszköz, idegen kolorit, de nem vehetjük a magyar köznyelv szava-

ként számba. A szótáriródlamunkban először KOVÁCS KÁLMÁN (szerk., Srpskohrvatsko-madarski rečnik. Novi Sad, 1963–75.) szótárában találtam, nyelvészeti irodalomban 1970-ből az újvidéki (Novi Sad-i) Hungarológiai Intézet tudományos közleményeiben (mint szerb idegen szó az délvidéki nyelvben. KOSSA JÁNOS, A szerbhorvát nyelv hatása a jugoszláviai magyarok szókincsére (A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 4. 1970: 7): „csevapcsicsa, razsnyicsa (magyarban a *ty-t cs* helyettesíti), *gyuvecs*, burek, baklava, szlatkó, stb.”, mint „szerb étel- és italkülönlegességek [...] amelyeknek nincs magyar megfelelőjük”). A szépirodalom terén a *gyuvecs*-et az MNSzt.-on kívül Kolozsvári Grandpierre Emil „Csendes rév a háztetőn” című regényéből adathozhatom (Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1964.): „hirtelen a *gyuvecs* ízt érezte nyelvén, szájpadrólán”, „sóvárgása a *gyuvecs* iránt összeolvadt Lilla iránti szerelmével” (239); „... s képzeletében ne hömpölygött volna illatfelhőkbe burkolózó lavinaként a *gyuvecs*” (241).

A zöldpaprika, mely már 1914-es adatunkban is, de máig napig is definiáló hozzávalója a lecsónak, a NéprLex. (*paprika*) szerint, ellenben a már korábban elterjedt fűszerpaprikával, az 1870-es évektől kezdett délről, a bolgárkertészek jóvoltából meghonosodni, s „a századfordulón már az ország minden táján ismerték és fogyasztották”. Bár a bolgárkertészek a déli városokon kívül, a Duna mentén már a 1870 körül a Diósjenőhöz közeli Esztergomban is megjelentek (NéprLex. *bolgárkertészek*), feltételezhetjük, hogy egy generáció kelthetett e kisebb településen való elterjedéséhez. A századfordulót nevezi meg a lexikon is, mint az országos elterjedés időpontja. A nyers fogyasztás mellett, nyilván főzni is kezdtek, és néhány év alatt kialakultak új ételek, köztük az először Diósjenőről adatolt *lecsó* is.

Nos, a nem megegyező névvel, és a *gyuvecs*-et f é l é v s z á z a d a l megelőző első s z a k i előfordulással, a *lecsó* nem kulturális átvételnek tűnik. Sokkal inkább a zöldpaprika XX. sz. eleji hódítása nyomán önállóan kialakult, így önállóan nevet kapott ételnek tekintendő. Északi megjelenése a szlovák hatású, mondhatjuk, palóc eredetű etimológiát támogatja.

Az 1931-es hivatalos adat már elterjedt névhasználatra utal, hiszen a gazdaságilag jelentős exportot rendszerint megelőzi a belföldi piaci telítettség. Az ipari gyártás révén – feltehetőleg mint északról származó terméknév – a szó 1930 körül már közkeletű. Ezt az időzítést a NéprLex. is igazolja: „Az 1920–30-as évekre esett a kedvező természeti feltételeken alapuló, önálló tájfajtákat földmúató, étkezési paprikát termeszto körzetek kialakulása. [...] A termesztés már az első években olyan sikeres volt, hogy Ny-európai exportra [a NéprLex. itt még csak a n y e r s zöldség kiviteléről szól!] és konzervgyári földolgozásra is bőven jutott belőle.” Felettebb valószínűnek tűnik, hogy az ipari termelés keretében, egy (ez esetben nyilván észak-magyarországi illetőségű) konzervgyár márka- vagy terméknévén keresztül terjedhetett el a név az ország városi fogyasztói között.

Összegzésül a *lecsó* szavunk első adathozható előfordulását 1914-re tehetjük, köznyelvvé válásával pedig 1930-ra már számolhatunk, 1931-ben már jelentős mennyiségű lecsó-konzervet exportáltunk Ausztriába. Ezzel 17 évvel korábbról adathozhatunk szavunkat, mint eddig. A szó adatai: 1914: tájnyelvi „*lěcsō, lěcsō* = zöld paprika paradicsommal.”; 1931: szakfolyóirat, receptes könyv, nemzetközi szerződés; 1932: szakácskönyv, dalszöveg; 1936: szakfolyóirat; 1940: szakácskönyv, lexikon. – Az 1914-es adatnál s o k k a l korábbira, a zöldpaprika magyarországi történetére való tekintettel nemigen számíthatunk: egy, a századfordulót megelőző adat meglepő lenne.